

Economie VWO 3 — Hoofdstuk 1 & 2

Samenvatting: Nederland en de wereld / De overheid om ons heen

Scope: standaard · 3 vwo

Hoofdstuk 1 — Nederland en de wereld

1.1 Hoe belangrijk is de wereld voor Nederland?

Nederland is economisch sterk op het buitenland gericht. In de exportsector wordt zo'n 30% van het nationaal inkomen verdiend. Als klein land heeft Nederland veel producten nodig die het zelf niet of nauwelijks maakt, en de haven van Rotterdam en Schiphol vormen grote doorvoerknoppunten tussen Europa en de rest van de wereld.

Nederlandse bedrijven die importeren uit landen buiten de eurozone betalen met vreemde valuta (deviezen). Binnen de eurozone rekenen landen alles in euro's af; het CBS houdt die handelsstromen bij.

1.2 Wisselkoersen

De wisselkoers is de prijs van een munt uitgedrukt in een andere munt. Ze veranderen voortdurend.

Voorbeeld: CHF 1 = € 0,855. Om 500 Zwitserse frank te kopen betaalt vader $500 \times 0,855 = \text{€ } 427,50$, plus € 3,25 omwisselkosten. Enkele weken later pint hij opnieuw 500 frank bij een geldautomaat en betaalt **€ 442,48** — meer dan eerder, omdat de wisselkoers is veranderd.

Let op de redeneerrichting: vanuit de euro bekeken is de euro minder waard geworden ten opzichte van de frank; vanuit de frank bekeken is de frank meer waard geworden.

1.3 Waarom internationale handel?

Landen importeren producten die ze zelf niet kunnen maken (Nederland verbouwt geen koffiebonen; Japan heeft geen olie). Ze importeren ook producten die elders goedkoper geproduceerd worden — sinaasappelen groeien in warme landen veel goedkoper dan in Nederlandse kassen. Internationale handel is internationale ruil: tegenover de import staat de export van wat Nederland zelf goedkoper maakt.

1.4 Factoren die de internationale concurrentiepositie bepalen

Een land heeft een betere concurrentiepositie als het een product relatief goedkoper kan produceren dan een ander land. Vier factoren verklaren dit:

1. Natuurlijke omstandigheden

Klimaat, grondsoort en geografische ligging bepalen wat een land efficiënt kan produceren. Nederland heeft een ideale grondsamenstelling voor bloembollen en een gunstige ligging voor de Rotterdamse haven; Frankrijk en Italië hebben het klimaat voor wijnbouw.

2. Loonkosten per product

Niet het loon per arbeider is doorslaggevend, maar de loonkosten per product. Die hangen af van het loon per arbeider én de arbeidsproductiviteit (= productie van een arbeider in een bepaalde periode).

Voorbeeld: Een arbeider in Frankrijk verdient € 30.000/jaar en maakt 1.000 fietsen → loonkosten per fiets = **€ 30**. In Mexico verdient een arbeider € 2.500/jaar maar maakt slechts 50 fietsen → loonkosten per fiets = **€ 50**. Ondanks het lagere loon is produceren in Frankrijk goedkoper door de hogere arbeidsproductiviteit.

Arbeidsproductiviteit kan verhoogd worden door machines, betere organisatie, specialisatie en scholing.

3. Infrastructuur

Betere havens, wegen, luchthavens en glasvezelverbindingen verlagen de productie- en transportkosten.

4. Historische omstandigheden

Duitsland bouwt al meer dan een eeuw auto's (Opel, Mercedes, BMW, Volkswagen, Audi) — daar heeft kennis zich geconcentreerd en dat is zo gebleven. Nederland is bloemenbollen-exporteur door een vergelijkbare historische ontwikkeling. Consumenten zijn soms gehecht aan een bepaald merk, ongeacht de prijs (Heineken in de VS; Parmaham uit Italië). Daardoor ontstaan handelsstromen die niet alleen door kosten verklaard worden.

Omdat landen zich specialiseren op producten die ze relatief goed kunnen maken, spreken we van internationale arbeidsverdeling.

1.5 De Europese Unie (EU) en de Economische en Monetaire Unie (EMU)

Na de Tweede Wereldoorlog zijn Europese landen steeds nauwer gaan samenwerken. Hieronder staan de belangrijkste kenmerken van EU en EMU:

Europese Unie (EU)

27 landen (2019)

Vrij verkeer: personen,
goederen,

diensten en kapitaal

Samenwerking: economie,
milieu,
rechtspraak, buitenlands
beleid

diepere samenwerking
(subset van EU)

Economische en

Monetaire Unie (EMU)

19 landen (2019) – ook
wel eurozone

Gemeenschappelijke

Brexit: In een referendum in 2016 besloot de meerderheid van de Britse bevolking de EU te verlaten. In 2020 stapte het Verenigd Koninkrijk (VK) officieel uit de EU.

Door de economische crisis van 2008 hadden met name Zuid-Europese lidstaten moeite de EMU-normen te halen. De ECB moest de betrokken landen te hulp schieten.

1.6 Invoer en uitvoer van goederen van Nederland

De samenstelling en omvang van de Nederlandse in- en uitvoer veranderen voortdurend door Europese samenwerking en economische groei in ontwikkelingslanden.

Jaar	Totale uitvoer (bron 1.3, CBS)
Uitvoer 2010	€ 372 mrd
Uitvoer 2017	€ 468 mrd

Uitvoer naar de EMU: 58% (2010) → 54% (2017). Belangrijkste partner bij uitvoer: Duitsland (24,3% in 2010; 22,9% in 2017). Aandeel rest van de wereld neemt toe: 26% (2010) → 29% (2017).

1.7 Wederuitvoer en bijdrage aan nationaal inkomen

Niet alle Nederlandse uitvoer is in Nederland gemaakt. Goederen die een bedrijf in Nederland importeert en daarna onveranderd (of licht bewerkt) weer exporteert, heten wederuitvoer.

Voorbeeld: In 2015 was de wederuitvoer € 177 mrd van de totale uitvoer van € 419 mrd (≈ 42%).

Van de waarde van de wederuitvoer draagt slechts 7,5% bij aan het nationaal inkomen van Nederland — het gaat dan alleen om opslag, verpakking en transport in Nederland. Van de waarde van in Nederland geproduceerde goederen draagt 59% bij aan het nationaal inkomen. De totale bijdrage van de uitvoer (inclusief diensten) aan het nationaal inkomen bedraagt 29% — een percentage dat in 30 jaar nauwelijks is veranderd, doordat de gestegen uitvoer vooral bestaat uit wederuitvoer.

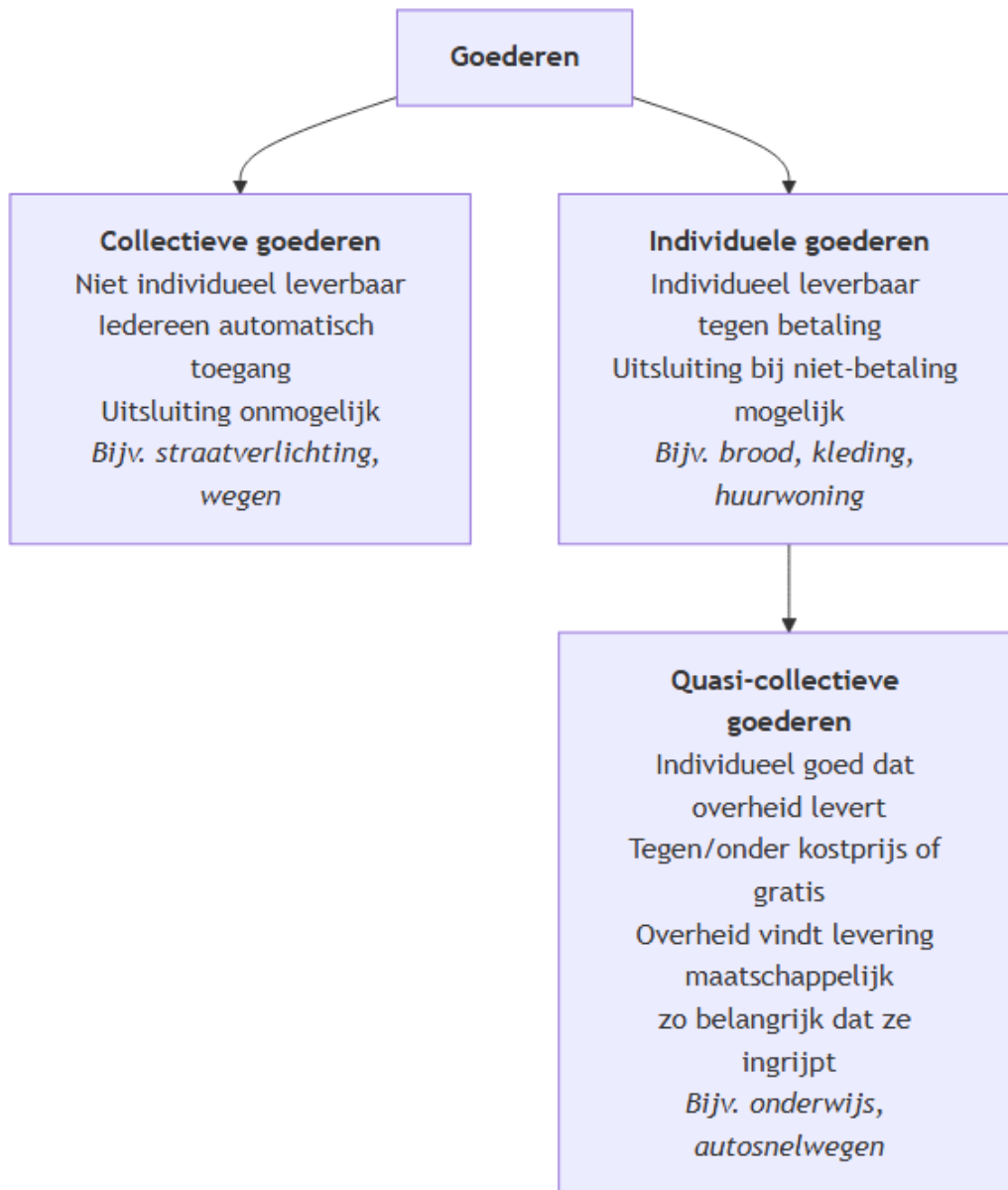
Hoofdstuk 2 — De overheid om ons heen

2.1 & 2.2 Wat is de overheid en wat doet ze?

De overheid is een verzamelnaam voor alle organisaties die wettelijk werkzaamheden voor de bevolking uitvoeren. De vier belangrijkste overheidsorganen zijn:

- Gemeenten — lokale regels, bestrating, lantaarnpalen, paspoorten, jeugdzorg
- Waterschappen — schoon water, bescherming tegen wateroverlast, zuivering afvalwater, dijkbeheer
- Provincies — ruimtelijke ordening, aanleg wegen, toezicht op gemeenten en waterschappen
- Landelijke overheid (rijksoverheid) — wetten maken, uitvoerende diensten (politie, belastingdienst, onderwijsinspectie)

Soorten goederen

Schema 2 — Collectieve, individuele en quasi-collectieve goederen

Collectieve goederen (bijv. straatverlichting, wegen) kunnen niet tegen een individuele prijs geleverd worden; als ze beschikbaar zijn, heeft iedereen er automatisch toegang toe. Ondernemers beginnen er niet aan — de overheid moet het regelen.

Individuele goederen (bijv. brood, kleding, huurwoning) kunnen wel individueel worden geleverd; wie niet betaalt, kan worden uitgesloten.

Quasi-collectieve goederen zijn individuele goederen die de overheid zo belangrijk vindt dat ze ze zelf levert, tegen of onder de kostprijs of zelfs gratis. Voorbeelden: onderwijs, autosnelwegen.

2.3 De overheid als werkgever

Mensen in loondienst bij de overheid zijn ambtenaren (in 2017: 515.000). Semi-ambtenaren werken bij instellingen die volledig door de overheid worden betaald (bijv. onderwijs, ziekenhuizen, verzorgingshuizen) maar zijn niet in loondienst bij de overheid zelf.

	2016	2018
Collectieve sector	2.275.000	2.295.000
Totaal aantal banen	10.088.000	10.207.000

Bron 2.2: aantal banen in de collectieve sector (UWV)

De particuliere sector omvat alle bedrijven in eigendom van personen (bijv. eenmanszaken, grote ondernemingen als Philips). Winst maken is hun voornaamste doel. De overheid schakelt de particuliere sector in voor uitvoerende taken (aanleg tunnels, ophalen huisvuil).

2.4 De overheid als inkomensverdeler

2.4.1 Inkomensoverdrachten

Mensen die niet zelf in hun levensonderhoud kunnen voorzien (bijv. ouderen, arbeidsongeschikten, bijstandsgerechtigden) ontvangen een overdrachtsinkomen: inkomen zonder dat daar een tegenprestatie tegenover staat. De overheid betaalt dit uit belastinggelden en premies van sociale verzekeringen.

Al die premiegelden komen in de kas van sociale fondsen en worden in hetzelfde jaar uitbetaald aan rechthebbenden. Dit financieringssysteem heet het omslagstelsel.

Kapitaaldekkingstelsel – Pensioen

Werkenden
betalen premie

Pensioenfonds
belegt geld
(aandelen, obligaties,
onroerend goed)

Uitkeringen later
uit beleggings-
opbrengsten

2.4.2 Vergrijzing en AOW/pensioen

Vergrijzing betekent dat het aandeel ouderen (AOW-gerechtigden) in de totale bevolking stijgt. In 2010 waren er 2,6 miljoen AOW-gerechtigden op een bevolking van 16,6 miljoen; in 2018 waren dat er 3,1 miljoen op 17,2 miljoen.

De AOW geeft een minimuminkomen. Als aanvulling bouwen werknemers via pensioenfondsen (kapitaaldekkingsstelsel) een pensioen op. De totale uitkering (AOW + pensioen) bedraagt doorgaans 70% tot 90% van het gemiddelde loon over alle gewerkte jaren. Betaalde pensioenpremie is aftrekbaar voor de belasting; over de uitkering wordt later wél belasting betaald.

2.4.3 Inkomstenbelasting en progressie

Nederland kent drie soorten belastingstelsels:

- **Progressief:** hogere inkomens betalen procentueel meer. Voorbeeld: Majid (€ 50.000) betaalt 25%; Roos (€ 30.000) betaalt 20%.
- **Proportioneel (vlaktaks):** iedereen betaalt hetzelfde percentage, ongeacht het inkomen. Voorbeeld: Patrick (€ 40.000) én Roeland (€ 20.000) betalen beiden 20%.
- **Degressief:** hogere inkomens betalen procentueel minder. Het Nederlandse stelsel is **niet** degressief.

Het Nederlandse stelsel is progressief en werkt met inkomensschijven (vanaf 2021: twee schijven):

Inkomensschijf (bron 2.7)	Belastingtarief
Eerste schijf: € 0 – € 68.507	37,05%
Tweede schijf: € 68.507 en meer	49,50%

De vierstapmethode berekent de feitelijk te betalen belasting:

Stap 1
Bruto-inkomen

Stap 2
Belastbaar inkomen
= bruto-inkomen –
aftrekposten
(bijv. hypotheekrente,
giften,
reiskosten woon-
werkverkeer)

Stap 3
Belasting via schijventarief
Schijf 1: €0 - €68.507 →
37,05%
Schijf 2: €68.507 en meer
→ 49,50%

Aftrekposten verlagen het belastbaar inkomen (bruto – aftrekposten). Belangrijke aftrekposten: rente over hypotheekleningen, giften voor goede doelen, reiskosten woon-werkverkeer via openbaar vervoer.

Heffingskortingen worden ná de schijvenberekening van de verschuldigde belasting afgetrokken. De algemene heffingskorting is in 2020 bij een inkomen tot € 20.000 gelijk aan € 2.642; bij een inkomen vanaf € 68.507 is die korting € 0. Werkenden hebben daarnaast recht op een arbeidskorting.

2.5 Overheidssaldo en staatsschuld

Het overheidssaldo is het verschil tussen de inkomsten en de uitgaven van de overheid. Bij meer uitgaven dan inkomsten is er een overheidstekort; de overheid moet dan lenen. Jaarlijkse tekorten leiden tot een stijgende staatsschuld (de totale schuld van de overheid). Over de staatsschuld betaalt de overheid rente; hogere rentelasten dwingen tot bezuinigingen elders.

Voorbeeld overschot 2019: De overheid ontvangt € 305 mrd en geeft € 295 mrd uit → overschot van € 10 mrd. Door dit overschot kan de overheid extra aflossen op haar schuld.

EMU-normen voor de landen van de eurozone:

- Overheidstekort: maximaal 3% van het nationaal inkomen
- Staatsschuld: maximaal 60% van het nationaal inkomen

De staatsschuld als percentage van het nationaal inkomen heet de staatsschuldquote. Eind 2017 had Griekenland een staatsschuld van circa 180% van het nationaal inkomen — ruim boven de EMU-norm van 60%.

Begrippen

Hoofdstuk 1 — Nederland en de wereld

invoer of import: producten die uit het buitenland worden gehaald

uitvoer of export: producten die aan het buitenland worden verkocht

eurozone: landen die de euro als munt hebben

vreemde valuta of deviezen: buitenlands geld

wisselkoers: de prijs van een munt uitgedrukt in een andere munt

internationale concurrentiepositie: als een land een product relatief goedkoper kan maken dan een ander land, dan heeft dat land een betere internationale concurrentiepositie

loonkosten per product: de loonkosten per product hangen af van de loonkosten per arbeider (per jaar) en de arbeidsproductiviteit

arbeidsproductiviteit: de productie van een arbeider in een bepaalde periode

internationale arbeidsverdeling: omdat verschillende landen zich toeleggen op het maken van verschillende producten spreken we van internationale arbeidsverdeling; er is sprake van specialisatie

Europese Unie (EU): bestaat sinds 2019 uit zevenentwintig landen; de lidstaten werken op economisch gebied nauw samen; tussen de lidstaten is vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal

Economische en Monetaire Unie (EMU): in 1999 opgericht door een aantal EU-landen; de euro ingevoerd; gemeenschappelijke centrale bank (ECB); afspraken over maximaal overheidstekort en staatsschuld

wederuitvoer: goederen die door een bedrijf in Nederland zijn ingevoerd om van hieruit naar andere landen te worden uitgevoerd; draagt veel minder bij aan de welvaart in Nederland dan de uitvoer van in Nederland gemaakte producten

Hoofdstuk 2 — De overheid om ons heen

collectieve goederen: voorzieningen die niet aan individuele personen geleverd kunnen worden, ook al hebben alle burgers er behoefte aan; als geleverd, zijn ze meteen voor iedereen beschikbaar; je kunt niet van het gebruik worden uitgesloten

individuele goederen: goederen die wel tegen betaling van een individuele prijs leverbaar zijn; je kunt iemand die er niet voor wil betalen wél uitsluiten van de ontvangst

quasi-collectieve goederen: individuele goederen die de overheid levert, omdat de overheid de levering zo belangrijk vindt voor de mensen of voor het land dat ze deze tegen de kostprijs of zelfs beneden de kostprijs of gratis levert

ambtenaren: mensen die in loondienst werken bij de overheid

semi-ambtenaren: mensen in dienst van instellingen of bedrijven die dankzij de overheid kunnen bestaan, omdat de volledige kosten door de overheid worden betaald

collectieve sector: de gesubsidieerde bedrijven en instellingen samen met de overheid en de instellingen die sociale zekerheid verzorgen

particuliere sector: alle bedrijven die geen eigendom zijn van de overheid maar van personen; ook wel het bedrijfsleven genaamd; particuliere bedrijven hebben het maken van winst als belangrijkste doelstelling

inkomensoverdrachten: inkomen dat ontvangen wordt zonder dat daar een tegenprestatie voor is geleverd

omslagstelsel: de benodigde premies voor de uitkeringen in een bepaald jaar worden betaald door de werkenden van dat moment

kapitaaldekkingstelsel: de werkenden betalen premie aan een particuliere verzekeringsmaatschappij of pensioenfonds; deze instellingen beleggen het geld zodat na het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd uit de beleggingsopbrengsten de uitkeringen betaald kunnen worden

vergrijzing: het aandeel van ouderen (AOW-gerechtigden) in de totale bevolking stijgt

progressieve belastingheffing: iemand die meer verdient, betaalt procentueel (relatief) meer belasting

proportioneel belastingstelsel: iedereen betaalt, ongeacht de hoogte van het inkomen, een gelijk percentage aan belasting over het inkomen; ook wel vlaktaks genaamd

degressief belastingstelsel: naarmate het inkomen stijgt, wordt er in verhouding minder belasting betaald

afrekenposten: deel van het inkomen waarover geen belasting betaald hoeft te worden; bijv. rente over hypotheekleningen, giften voor goede doelen, reiskosten woon-werkverkeer

belastbaar inkomen: bruto-inkomen minus de aftrekposten; de belasting wordt over het belastbaar inkomen berekend

heffingskorting(en): kortingsbedrag dat van de via het schijventarief berekende verschuldigde belasting mag worden afgehaald

overheidssaldo: het verschil tussen de inkomsten van de overheid en de uitgaven van de overheid

overheidstekort: als de overheid meer geld uitgeeft dan er binnenkomt, is er sprake van een overheidstekort; bij een tekort moet de overheid lenen

staatsschuld: de totale schuld van de overheid

overschot: als er bij de overheid meer geld binnenkomt dan er wordt uitgegeven

staatsschuldquote: de staatsschuld als percentage van het nationaal inkomen

Wat moet je kunnen? — Leerdoelen uitgewerkt

Hoofdstuk 1 — Nederland en de wereld

H1-1 berekeningen maken met wisselkoersen

De wisselkoers is de prijs van een munt uitgedrukt in een andere munt. Om het bedrag in euro's te berekenen, vermenigvuldig je het bedrag in vreemde valuta met de wisselkoers (of deel je er juist door, afhankelijk van de redeneerrichting).

Voorbeeld: CHF 1 = € 0,855 → vader koopt 500 frank: $500 \times 0,855 = € 427,50$ (plus € 3,25 omwisselkosten). Enkele weken later betaalt hij € 442,48 voor opnieuw 500 frank — de koers is veranderd.

H1-2 uitleggen waarom er internationale handel is

Landen importeren producten die ze niet zelf kunnen maken of die in het buitenland goedkoper geproduceerd worden. Tegenover de import staat de export van producten waarvoor het eigen land een betere concurrentiepositie heeft.

Voorbeeld: Nederland verbouwt geen koffiebonen en heeft nauwelijks olie, dus importeert het koffie en olie. Sinaasappelen zijn in zonnige landen goedkoper te verbouwen dan in Nederlandse kassen.

H1-3 uitleggen wat de belangrijkste factoren zijn waarom sommige producten beter in het ene land dan in het andere land gemaakt kunnen worden

Er zijn vier factoren: (1) natuurlijke omstandigheden, (2) loonkosten per product, (3) infrastructuur en (4) historische omstandigheden.

Voorbeeld: Bloembollen groeien goed in Nederland vanwege de grondsoort (factor 1). Duitsland heeft de auto-industrie vanwege een meer dan een eeuw oude kennisconcentratie (factor 4).

H1-4 uitleggen welke factoren de productiekosten beïnvloeden

De loonkosten per product zijn cruciaal: loonkosten per product = loon per arbeider ÷ arbeidsproductiviteit. Ook infrastructuur en natuurlijke omstandigheden beïnvloeden de productiekosten.

Voorbeeld: Arbeider Frankrijk: € 30.000/jaar, 1.000 fietsen → € 30 per fiets. Arbeider Mexico: € 2.500/jaar, 50 fietsen → € 50 per fiets. Ondanks het lagere loon zijn fietsen in Mexico duurder te produceren door de lagere arbeidsproductiviteit.

H1-5 uitleggen wat het verschil is tussen de EU en de EMU

De EU (27 landen, 2019) is een brede samenwerking op economisch, politiek en juridisch gebied met vrij verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. De EMU (19 landen, 2019) is een diepere samenwerking: gemeenschappelijke munt (euro, ingevoerd 1999), gemeenschappelijke centrale bank (ECB) en bindende normen voor overheidstekort (max. 3% van NI) en staatsschuld (max. 60% van NI).

Voorbeeld: Alle EMU-landen zijn ook EU-lid, maar niet alle EU-landen zijn lid van de EMU. Het VK was EU-lid maar gebruikte de euro niet; in 2020 verliet het de EU (Brexit).

H1-6 (procent)berekeningen maken over de waarde van de invoer en de uitvoer

Deel een deelwaarde door het totaal en vermenigvuldig met 100 om een percentage te berekenen.

Voorbeeld: In 2015 was de wederuitvoer € 177 mrd van de totale uitvoer van € 419 mrd → aandeel wederuitvoer = $177 \div 419 \times 100 \approx 42\%$. Het aandeel EMU-uitvoer daalde van 58% (2010) naar 54% (2017).

H1-7 uitleggen waarom de bijdrage van de wederuitvoer aan het nationaal inkomen veel lager is dan de bijdrage van de in Nederland geproduceerde goederen aan het nationaal inkomen

Bij wederuitvoer is de waarde (loon, winst) grotendeels in het buitenland ontstaan; Nederland voegt alleen opslag, verpakking en transport toe. Van de waarde van de wederuitvoer draagt slechts **7,5%** bij aan het nationaal inkomen, terwijl van in Nederland geproduceerde goederen **59%** bijdraagt.

Voorbeeld: Een Chinese computer die via Nederland naar Duitsland gaat: de productiewaarde is in China ontstaan. De Nederlandse handelaar voegt opslag en transport toe — dat levert inkomen op, maar veel minder dan de verkoopwaarde van de computer.

Hoofdstuk 2 — De overheid om ons heen

H2-1 de belangrijkste overheidsorganen noemen

De vier overheidsorganen zijn: gemeenten, waterschappen, provincies en de landelijke overheid (rijksoverheid).

Voorbeeld: De gemeente plaatst lantaarnpalen en geeft paspoorten uit. Waterschappen beheren de dijken. De landelijke overheid maakt wetten en heeft uitvoerende diensten zoals de politie en de belastingdienst.

H2-2 het verschil aangeven tussen individuele, collectieve en quasi-collectieve goederen en van elk soort goed een voorbeeld kunnen noemen

Collectieve goederen zijn niet individueel leverbaar; iedereen heeft er automatisch toegang toe en uitsluiting is onmogelijk. Individuele goederen zijn wel individueel te leveren; niet-betalers kunnen

worden uitgesloten. Quasi-collectieve goederen zijn individuele goederen die de overheid zo belangrijk vindt dat ze ze zelf levert — tegen of onder de kostprijs of gratis.

Voorbeeld: Collectief: straatverlichting. Individueel: brood. Quasi-collectief: onderwijs (individueel leverbaar, maar overheid levert het zodat iedereen toegang heeft, ook wie het zelf niet kan betalen).

H2-3 het verschil uitleggen tussen de collectieve sector en de particuliere sector

De collectieve sector bestaat uit de overheid, gesubsidieerde instellingen en sociale-zekerheidsinstellingen. In 2018 werkten er 2.295.000 mensen in de collectieve sector (van totaal 10.207.000 banen). De particuliere sector omvat alle bedrijven in eigendom van personen; winstmaken is hun hoofddoel.

Voorbeeld: Een leraar werkt bij de collectieve sector (semi-ambtenaar). Een medewerker van Philips werkt in de particuliere sector — Philips is een grote onderneming met duizenden aandeelhouders. Daarnaast schakelt de overheid private bedrijven in voor de aanleg van tunnels en scholen — zo heeft de particuliere sector ook banen dankzij de overheid.

H2-4 het verschil uitleggen tussen het omslagstelsel en het kapitaaldeckingsstelsel

Omslagstelsel: de premies die werkenden **nu** betalen worden in hetzelfde jaar uitgekeerd.

Kapitaaldeckingsstelsel: premies worden belegd door een pensioenfonds of verzekeringsmaatschappij; de uitkeringen worden **later** betaald uit de beleggingsopbrengsten.

Voorbeeld: AOW werkt via het omslagstelsel: werkenden van nu financieren de AOW-uitkeringen van nu. Het aanvullend pensioen werkt via het kapitaaldeckingsstelsel: pensioenfondsen (bijv. ABP voor ambtenaren) beleggen de betaalde premies in aandelen, obligaties en onroerend goed.

H2-5 het verschil aangeven tussen de AOW en het pensioen

De AOW is een basisuitkering voor iedereen die de AOW-leeftijd bereikt, gefinancierd via het omslagstelsel. Het pensioen is een aanvulling op de AOW, opgebouwd via pensioenfondsen (kapitaaldeckingsstelsel). De hoogte hangt af van gewerkte jaren en afgedragen premie; het totaal (AOW + pensioen) bedraagt doorgaans 70% tot 90% van het gemiddelde loon over alle gewerkte jaren.

Voorbeeld: In 2018 telde Nederland 3,1 miljoen AOW-gerechtigden op een totale bevolking van 17,2 miljoen. Werknemers in de gezondheidszorg en het maatschappelijk werk bouwen pensioen op via pensioenfondsen Zorg en Welzijn; een leraar via het ABP.

H2-6 het percentage inkomstenbelasting berekenen

Formule: $\text{belastingpercentage} = (\text{belastingbedrag} \div \text{inkomen}) \times 100$.

Voorbeeld: Majid: inkomen € 50.000, belasting € 12.500 $\rightarrow 12.500 \div 50.000 \times 100 = 25\%$. Roos: inkomen € 30.000, belasting € 6.000 $\rightarrow 6.000 \div 30.000 \times 100 = 20\%$.

H2-7 op grond van het inkomen en het belastingbedrag bepalen of de belastingheffing degressief, proportioneel of progressief is

Bereken het belastingpercentage voor elk inkomen. Als het percentage stijgt met het inkomen: progressief. Als het gelijk blijft: proportioneel. Als het daalt: degressief.

Voorbeeld: Majid 25% > Roos 20% $\rightarrow$ percentage stijgt met inkomen $\rightarrow$ **progressief**. Patrick 20% = Roeland 20% $\rightarrow$ percentage gelijk $\rightarrow$ **proportioneel**.

H2-8 op grond van de inkomsten en uitgaven van de overheid bepalen of de begroting in evenwicht is of niet

Overheidssaldo = inkomsten – uitgaven. Als positief: overschot. Als negatief: tekort. Als nul: evenwicht.

Voorbeeld: 2019: inkomsten € 305 mrd, uitgaven € 295 mrd → saldo = +€ 10 mrd → **overschot**. De overheid hoeft niet te lenen en kan extra aflossen op de staatsschuld.

H2-9 de staatsschuldquote berekenen

Formule: staatsschuldquote = (staatsschuld ÷ nationaal inkomen) × 100%. EMU-norm: maximaal 60%.

Voorbeeld: Griekenland had eind 2017 een staatsschuld van circa 180% van het nationaal inkomen — ruim boven de EMU-norm van 60%.

H2-10 het verband leggen tussen de economische situatie en de overheidsinkomsten, de overheidsuitgaven en de staatsschuldquote

Als de overheid meer uitgeeft dan er binnenkomt (overheidstekort), moet ze lenen. De staatsschuld stijgt daardoor, en daarmee nemen de rentelasten toe — waardoor op andere overheidsuitgaven bezuinigd moet worden. Omgekeerd: bij een overschot (2019: € 305 mrd inkomsten – € 295 mrd uitgaven = € 10 mrd overschot) kan de overheid aflossen en daalt de staatsschuld. Door de economische crisis van 2008 overschreden veel EMU-landen de normen (overheidstekort max. 3% en staatsschuld max. 60% van het nationaal inkomen), waardoor de staatsschuldquote opliep.

Voorbeeld: Na de economische crisis van 2008 konden veel EMU-landen — met name in Zuid-Europa — de normen van 3% (tekort) en 60% (schuld) niet halen. De ECB moest de betrokken landen te hulp schieten.